

Никола БАБИЋ*, bnikola043@gmail.com

ДАНИЛОВГРАД У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ (1918–1941)

ABSTRACT: *This paper analyzes the social, political, and economic development of Danilovgrad in the interwar period from 1918 to 1941, within the broader historical context of the creation and existence of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and from 1929 onward, the Kingdom of Yugoslavia. Following the end of the First World War and the disappearance of the Kingdom of Montenegro, Danilovgrad faced significant administrative, political, and social changes that greatly influenced the everyday life of its population. The paper examines the consequences of the centralization of power, the implementation of agrarian reform, the development of local administration, as well as the dynamics of political organization and the activities of various ideological currents. Special attention is given to economic conditions, including agriculture as the dominant branch of the economy, crafts and trade, and the impact of the global economic crisis on the local community. The development of educational and cultural institutions, infrastructural progress, and demographic changes are also analyzed.*

KEYWORDS: *Danilovgrad, administrative district, Teacher Training School, politics, demonstration.*

Након завршетка Првог свјетског рата и распадом Аустроугарске монархије створени су услови за формирање нове јужнословенске државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС). Краљевина СХС проглашена је 1. децембра 1918. године у Београду и на тај начин створена нова државна творевина у коју улази и Црна Гора.¹ Након ослобођења Црне Горе од аустроугарске окупације, долази до ује-

* Аутор је мастер историје и запослен у Завичајном музеју Даниловград. The author is a master of history and is employed at the Danilovgrad Local History Museum.

¹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knjiga prva, Nolit, Beograd, 1988, 30–56.

дињења са Краљевином Србијом. Завршни чин уједињења представља Велика народна скупштина у Подгорици, одржана од 11. до 16. новембра 1918. године, којом је проглашено безусловно уједињење Црне Горе са Србијом.² Процес уједињења био је праћен политичким подјелама и отпором дијела становништва, што је имало дугорочне последице на друштвени и политички живот у Црној Гори током међуратног периода. Народ се сврстава у *бјелаше*, присталице безусловног уједињења, и *зеленаше*, који се залажу за очување црногорске државности и за повратак црногорског краља Николе.³ Неколико дана након Подгоричке скупштине долази до отворених сукоба и припрема за оружану побуну од стране зеленашких присталица. Крајем децембра (по старом календару) 1918. године долази до Божићног устанка, гдје су борбе трајале неколико дана, нарочито на простору Цетиња, Никшића и Подгорице, у којима су устаници поражени.⁴ Овакав отпор дијела становништва према начину уједињења и новом државном поретку наставиће се и у наредним годинама остављајући далекосежне последице на свакодневни живот и политичке прилике у земљи.

Ослобођење Даниловграда и последице Подгоричке скупштине

Почетком октобра 1918. године аустроугарске посаде напустиле су лијеву обалу Зете и сјединиле се са гарнизонам у Даниловграду, видимо из рукописне заоставштине Агице Лакића, иначе артиљеријског командира и дугогодишњег команданта Бјелопавлићке бригаде. Он биљежи да је одлучио да сазове одбор од 26 угледних људи из Бјелопавлића у манастиру Ждребаоник, који је одржан 8. октобра. За предсједника одбора одређен је сердар Јагош Радовић, а за потпредсједника Агица Лакић.⁵ Лакић наводи: *одбор је расправљао и тражио начина пошто непријатељске трупе напусте Црну Гору, да се не развије међусобно крвопролиће, јер су поједини људи, као и поједина братства завађена међусобно били; да се комити уздрже од убистава и пљачке.*⁶ Након повлачења непријатељских трупа са територије Даниловграда и повлачења према Чеву, бјелопавлићки крај је коначно ослобођен окто-

² Више о томе: Димитрије Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Историјски институт Народне Републике Црне Горе, Цетиње, 1962, 301–330.

³ Јагош Јовановић, *Историја Црне Горе*, ЦИД, Подгорица, 1998, 428; Šerbo Rastoder, *Crna Gora i egzilu*, knjiga 1, Istorijski insitut Crne Gore, Podgorica, 2004, 43.

⁴ Živko Andrijašević, *Istorija crnogorske državnosti*, CANU, Podgorica, 2022, 412.

⁵ Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Стара оригинална документа, *Аутобиографија Агице Лакића*, инвентарски број IIa/7, стр. 25.

⁶ Исто.

бра 1918. године. Лакић у својим мемоарима свједочи *19. октобра рано ујутро непријатељске трупе напусте Дан.град и околину и повуку се у правцу Чева. Ја сам рано дошао на Дан.град а дошли су и одређени војници и поставио сам их на важнија мјеста, да држе ред у Даниловграду. Тога дана из оближног села скупио се народ на Данград и са највишим одушевљењем провео овај дан, јер се ослободио великог непријатеља.*⁷ Даље наводи да је од стране српског потпуковника Светислава Симовића постављен на чело ослобођеног Даниловграда: *Истог дана п.пуковник Симовић својом „Дневном наредбом“ од 22. окт 1918. год. поставља мене за „командант мјеста“ у Дан.граду. По тој нредби поставио сам магазинере, писаре, полицију и стражаре на магазинима (од непријатеља остали).*⁸ Тако да можемо слободно рећи да је Агица Лакић први предсједник даниловградске области и на тој дужности остаје, како он каже, до 21. јуна 1919. године.

Након успостављања нове власти Централни извршни одбор расписао је изборе за одржавање Подгоричке скупштине, према којем се бирало 10 повјереника, а потом се од њих бирала по два посланика из сваке капетаније који ће бити учесници Скупштине.⁹ Представници на Подгоричкој скупштини из бејлопавлићког племена били су: Лазар Дамјановић и Ново Вучић (Вражегрмска капетанија), Марко Савићевић и др Станко Радовић (Мартинићка капетанија), Милош Јовановић и Живко Павићевић (Павковићка капетанија) и Радован Бошковић и Душан Групковић (Петрушинска капетанија).¹⁰ Док је Крсто Станишић био посланик за никшићки округ.¹¹ Након Подгоричке скупштине у даниловградском крају такође долази до сукоба између *бјелаша* и *зеленаша*. Као зеленашки истичу се командири Стеван и Богић Радовић, који су посјели Спушку главицу са циљем пружања отпора у нади да ће се спојити са подгоричким устаницима.¹² Ова акција је завршена неуспјешно, у којој су се устаници предали бјелопавлићкој омладини, предвођеној од стране Марка Савићевића и Милије Павићевића.¹³ Омладина Бјелопавлића је касније наставила ка Врањским њивама, надомак

⁷ Исто, 26.

⁸ Исто, 27.

⁹ Више о томе: Мијат Шуковић, *Подгоричка скупштина 1918*, Друштво за очување баштине, Подгорица, 2004.

¹⁰ Јован Р. Бојовић, *Подгоричка скупштина 1918; документа*, Дечије новине, Београд, 1989, 29.

¹¹ Исто, 31.

¹² Александар Стаматовић, *Положај официра, подофицира, барјактара и перјаника Краљевине Црне Горе између два свјетска рата*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1995, 52.

¹³ Исто.

Подгорице, гдје су разоружали и изнудили предају бригадира Милутина Вучинића и његових зеленаша. Послије спајања са бјелашима подгоричког краја кренули су ка Цетињу да помогну у одбрани града који су окупирали зеленаши. Присталице бјелаша из Бјелопавлића који су се истицали у овим обрачунима су капетан Радојица Дамјановић, Илија Павићевић, те поручник Крсто Ђуровић.¹⁴ Значајно је поменути капетана Дамјановића, који је погинуо бранећи Цетиње од устаничких трупа.¹⁵ Уз њега су из Бјелопавлића погинули Ђуро Радовић и Бошко Лакић, који су сахрањени у заједничкој гробници испред Цетињског манастира.¹⁶ Овим окршајима завршен је Божићни устанак, али не и сукоби између бјелаша и зеленаша.

Након устанка, долази до међусобних обрачуна који прелазе у личне сукобе између појединаца и који ће потрајати наредних неколико година. Тако је убијен сердар Јагош Радовић од стране зеленашких комита 28. августа 1919. године.¹⁷ Сердар Јагош је био некадашњи начелник округа Бјелопавлићког и члан Великог суда, поборник уједињења и као такав је страдао. Њега су убили комити Антоније Бојовић из Жупе и Милета Андријевић из Мартинића, који су пресретнути на Гостиљу и ликвидирани.¹⁸ Такође, на сличан начин убијени су Крсто Станишић и свештеник Крсто Радуловић.¹⁹ Обојица су били посланици Подгоричке скупштине, па су због тога убијени од стране зеленаша.

На другој страни, зеленашки комити нису хтјели да се повинују новом државном уређењу, па бјелопавлићки комити настављају борбу против режима. Међу њима се истичу Саво Распоповић, Вуко Стојовић, Миливоје Калезић, Савић Ђуровић. Они су наставили да пружају отпор прешавши у герилски облик ратовања и на тај начин изводили мање операције препада и саботажа. Комитске акције су биле изражене нарочито у планинским и руралним предјелима. Усљед упорности комитских чета и нестабилности које су уносили, власт је била приморана да прибјегне репресивним методама укључујући хапшења, суђења и ликвидације најупорнијих. Тако су акцијама које је спроводила жандармерија и јединице Зетске дивизијске области ликвидирани Саво Распо-

¹⁴ Исто, 51.

¹⁵ Јован Б. Маркуш, *Народна странка у Књажевини и Краљевини Црној Гори 1906–1918*, Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње, 2005, 634.

¹⁶ Исто, 637.

¹⁷ Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Стара оригинална документа, *Аутобиографија Агице Лакића*, инвентарски број Па/7, стр. 28.

¹⁸ Исто, 30; Šerbo Rastoder, *Skrivena strana istorije*, Tom III, Charlie & son company, Bar, 1997, 1551–1553.

¹⁹ Јован Б. Маркуш, *Народна странка у Књажевини и Краљевини Црној Гори 1906–1918*, 639.

повић (1923) у околини Никшића, Вуко Стојовић (1922), Вид Павићевић (1924) и Миловоје Калезић (1926).²⁰ Савић Ђуровић је у сукобу са жандармеријском потјером ухваћен и ухапшен 1922. године.²¹ Многи су се предали, као што су Павић Лакић и Јован Лакић који су осуђени на дугогодишње робије.²² Посљедњи комити Даниловградског среза који су изведени пред суд на Цетињу 1925. године били су Петар – Муса Перовић, његов син Ново, Андрија Андријевић и Милован Андријевић, који су оптужени за убиство Вида Јочића.²³ До средине 1920-их оружане отпор је угушен и власт новоформиране краљевине је успоставила стабилност у цијелој Црној Гори.

Административна подјела

У административном смислу Краљевина СХС у почетку је била подијељена на привремене покрајине – окрузи, жупаније, срезови и ко-тари (1918–1922).²⁴ Занимљиво је поменути да је у том периоду на челу црногорске области као повјереник Краљевске владе био послат Иван Иво – Лола Павићевић, родом из Бјелопавлића, који је вршио власт у Црној Гори све до 1922. године и *Уредбе о подјели земље на области*.²⁵ Иво Павићевић је рано напустио родни крај и пошао на школовање у Србију, адвокат и неко вријеме министар у владама Краљевине Србије, био је осуђен за учешће у атентату на краља Милана.²⁶

Усвајањем Уредбе о подјели земље на области Краљевина СХС се дијели на 33 управне области, на чијем челу се налази Велики жупан. Овом подјелом формиран је Даниловградски срез, који се налазио у округу Подгоричком у оквиру Зетске области.²⁷ Срезови се даље дијеле на општине, које представљају најнижу административну јединицу Краљевине. Даниловградски срез, укупне површине 595 км², био је подијељен на следеће општине:

- Даниловградска са сједиштем у Даниловграду,
- Вражегрмска општина са сједиштем у Бороњини,

²⁰ Novak Adžić, *Borci za nezavisnu Crnu Goru 1918–1941*, IVPE, Cetinje, 2008, 253, 510.

²¹ *Црна Гора*, 28. март 1922, 2.

²² *Црна Гора*, 30. јун 1922, бр 44, 3.

²³ Novak Adžić, *Politički sudski proces na Cetinju 1925. godine protiv crnogorskih rodoljuba*, Matica crnogorska, Cetinje, br.103, 2025, 17.

²⁴ Група аутора, *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1972, 434.

²⁵ *Istorijski leksikon Crne Gore*, knjiga 4, Vijesti, Podgorica, 2006, 963–964.

²⁶ Пантелија Јововић, *Црногорски политичари; портрети*, Штампарија „Време“ а.д., Београд, 1924, 11–12.

²⁷ *Уредба о подели земље на области*, Државна штампарија Краљевине СХС, Београд, 1922, 7.

- Загарачка општина са сједиштем у Поврхпољу,
- Јеленачка општина са сједиштем у Сигама,
- Косоволушка општина са сједиштем у Косовом Лугу,
- Команска општина са сједиштем у Црвеној папрати,
- Орјелучка општина са сједиштем у Фрутку,
- Павковићка општина са сједиштем у Рсојевићима,
- Спушка општина са сједиштем у Спужу.²⁸

На челу општина налазе се предсједници, док су на челу среза били начелници (предсједник општине у данашњем смислу ријечи) које именује Велики жупан и матична обласна управа са Цетиња. Тако је на челу Даниловградског среза као први срески начелник постављен Ђорђије Мијушковић, који је вршио власт у периоду 1919/1920. године.²⁹ Након њега на челу среза долази Иван Брајовић, који је вршио ту функцију 1920–1922. године.³⁰ Након Брајовића на челу среза поставља се Љубомир Дамјановић, који обавља функцију начелника наредне двије године.³¹ Сљедећи на челу Среза постављен је Вуксан Гојковић, који уопште није био из Бјелопавлића и који је начелник до 1926. године.³² Наслиједио га је Бошко Лакић, који је уједно и посљедњи начелник за вријеме трајања Зетске области.³³

Манифестом од 6. јануара 1929. године краљ Александар Карађорђевић суспендовао је правни и политички поредак Краљевине СХС, завео диктатуру и прогласио Краљевину Југославију.³⁴ Октобра исте године донесен је Закон о називу и подјели земље на управна подручја и тим законом земља се дијели на 9 већих административно-територијалних цјелина – бановина.³⁵ На тај начин формирана је Зет-

²⁸ Светислав Поповић, *Даниловград, архитектура, симболика простора*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2011, 26.

²⁹ Zoran Lakić, *Učiteljska škola u Danilovgradu 1919–1929*, CANU, Podgorica, 2018, 36.

³⁰ Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Стара оригинална документа, *Прилози Вуксана Минића, свеска Брајовићи и Ђуричани у ратовима 1796–1945*, инвентарски број Па/18, 1967, 21.; Види о томе више: Momčilo Perović, *Školovanje Crnogoraca u inostranstvu: 1848–1918*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2000.

³¹ Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Стара оригинална документа, *Прилози Вуксана Минића, свеска Вражегрмци; стари главари и ратници*, инвентарски број Па/18, 1967, 19.

³² Радоје Пајовић, *Контрареволуција у Црној Гори; четнички и федералистички покрет 1941–1945*, Савез и удружење бораца НОР-а и антифашиста Црне Горе, Подгорица, 2023, 81.

³³ *Слободна мисао*, 30. март 1930, 2.

³⁴ Сенка Бабовић-Распоповић, *Формирање Зетске бановине и социјално економски услови за увођење југословенске идеологије у њен унутрашњи живот*, Историјски записи, година LXXIV, број 1–2, 2001, 153.

³⁵ Исто.

ска бановина са сједиштем на Цетињу. Зетска бановина имала је површину од 30.741 км² и била је подијељена на 32 среза.³⁶ Номенклатура власти Краљевине Југославије остаје на сличном нивоу, на челу бановине се налази бан, који именује начелнике срезова, а он даље предсједике општина.

Број општина у Даниловградском срезу се дјелимично промијењено, Даниловградска општина је подијељена на двије – Даниловградска општина (варош) и Даниловградска општина (околина).³⁷ Остале општине су остале непромијењене све до 1941. године и краја постојања Краљевине Југославије.

Редни број	Назив општине	Седиште	Број становника	Број домаћинстава	Буџет за 1930. год.		Општина је састављена из		
					Динара	и	вароши	варошица	седа и насељени
1	Вражегриска	Боровина	2.254	419	106.084	—	—	—	13
2	Даниловградска (варош)	Даниловград	1.027	204	620.647	29	1	—	—
3	Даниловградска (околина)	Даниловград	1.080	238	79.139	54	—	—	5
4	Загарачка	Лазарево крст	1.786	341	160.643	—	—	—	9
5	Језепачка	Сиге	5.192	943	148.310	50	—	—	22
6	Команска	Долови	1.988	383	99.884	71	—	—	11
7	Косоволунка	Косови луг	2.700	436	173.748	72	—	—	6
8	Орјелучка	Фрутак	1.600	319	99.756	35	—	—	5
9	Павковићска	Рсојевићи	2.285	377	42.626	29	—	—	9
10	Спужка	Спуж	2.086	382	108.275	40	—	1	5
Укупно			21.998	4.042	1,639.115	80	1	1	85

Сл. 1. Попис општина Даниловградског среза из 1931. године

На челу среза до 1936. године су се смијенили Радисав Милошевић и поново Ђорђије Мијушковић. Након њих до 1938. начелник је био Милован Илић, који је смијењен након насилних демонстрација комунистичке омладине.³⁸ Посљедњи срески начелник Даниловградског среза био је Миле Бакић до 1941. године и почетка Другог свјетског рата.

³⁶ Ž. Andrijašević, *Istorija crnogorske državnosti*, 417.

³⁷ *Илустровани званични алманах – шематизам Зетске бановине*, Државна штампарија, Сарајево, 1931, 343.

³⁸ Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003*, Centar za iseljenike, Podgorica, 2006, 403.

Просвјетне и привредне прилике у срезу

Најзнајчајније у образовном и просвјетном смислу за Даниловград, а и за цијелу Зетску област/бановину јесте оснивање Учитељске школе која је радила у Даниловграду у периоду 1919–1929. године. Тачније, Учитељска школа је премјештена из Пећи, гдје је радила прије Првог свјетског рата и рад наставља у Даниловграду 1919. године.³⁹ Званично 13. јуна исте године Министарство просвјете Краљевине СХС доноси *Указ да се стално премести Учитељска школа у Даниловграду*.⁴⁰ Њена основна намјена је била образовање будућих учитеља и као таква може се сматрати првом високообразовном институцијом у Црној Гори. Заслуге за отварање једне овакве школе можемо приписати управо Иву Павићевићу, повјеренику краљевске владе за Црну Гору, који је рођен у Бјелопавлићима. Била је смјештена у згради адаптираног двора краља Николе, који је изграђен кад и град, у другој половини 19. вијека. Школу је у периоду њеног рада завршило 437 ђака, то јест будућих учитеља који ће наставити мисију образовања широм краљевине.⁴¹ Учитељска школа је укинута 1929. године такође Указом Министарства просвјете и наставља рад у Херцег Новом, а као разлог су наводили *затјев једне депутације из Херцег Новог* који су се жалили краљу да је град просвјетно запуштен.⁴² Све у свему, Учитељска школа је оставила својеврстан печат на Даниловградски срез, помогла њеном просвјетном развоју и била жариште напредних и слободоумних идеја. Томе свједоче и штрајкови (1921. и 1925) којима су се ученици борили за аутономију и њен опстанак у Даниловграду.⁴³ Значајно је поменути Душана Ђуровића, касније познатог књижевника, који је био ђак и професор Учитељске школе.

Даниловград у том периоду добија гимназију. Изграђена је Нижа реална гимназија у истом периоду кад и Учитељска школа 1919. године.⁴⁴ Зграда гимназије налазила се у непосредној близини Учитељске школе и имала је четири разреда. У просјеку школу је похађало између 250 и 550 ученика у свим разредима.⁴⁵ Зграда гимназије је срушена у току Другог свјетског рата. Поред гимназије, у срезу је радило 12 четво-

³⁹ Z. Lakić, *Učiteljska škola u Danilovgradu 1919–1929*, 16.

⁴⁰ Исто, 17.

⁴¹ Зоран Лакић, *Даниловград кроз историју*, Октоих, Подгорица, 2011, 90.

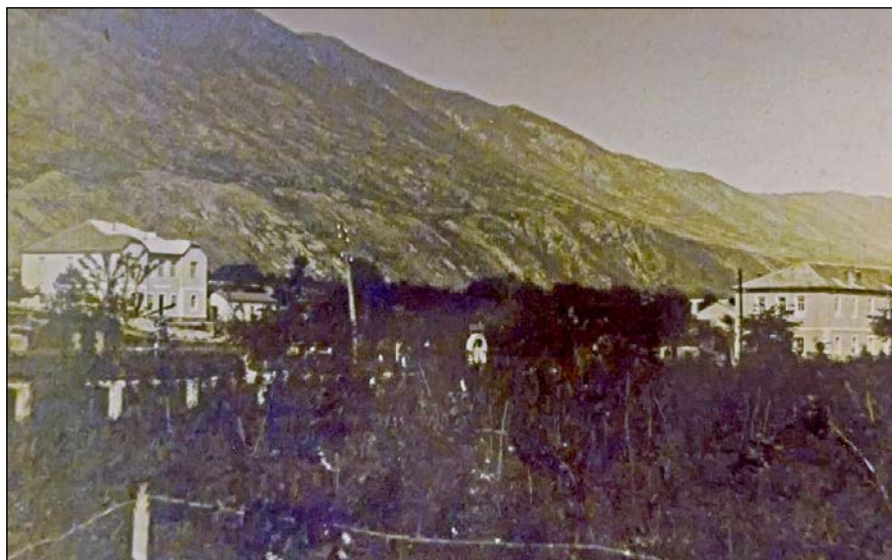
⁴² Z. Lakić, *Učiteljska škola u Danilovgradu 1919–1929*, 31.

⁴³ Љубомир Перовић, *Даниловградске школе данас и давно*, Девети децембар, бр. 1, 1969, 6.

⁴⁴ *Илустровани званични алманах – шематизам Зетске бановине*, 153.

⁴⁵ Љ. Перовић, *Даниловградске школе данас и давно*, 6.

поразредних основних школа и једна троразредна женска занатска школа.⁴⁶ Такође је постојала и жандамеријска школа.⁴⁷ Жандармеријска школа је била под директном управом војне команде Зетске дивизијске области.⁴⁸

Сл. 2. Зграда Учитељске школе и Државне реалне гимназије

Што се тиче привредног развитка, варош Даниловград као средиште среза имала је 13 трговачких радњи, једну за продају мјешовите робе, 13 кафана, 9 обућарских радњи, 3 књижаре, 3 лимарско-браварске радње, 4 столарске радње, 3 фризерске радње, 7 пекара, млинове, 2 трафике за продају дувана, једну радионицу за производњу сода воде и клакера, хотел са рестораном и кафаном.⁴⁹ Према писањима Зорана Лакића, 1927. године отворен је први хотел „Бристол“, а нешто касније и хотел „Црна Гора“.⁵⁰

Најразвијенија грана привреде била је пољопривреда, па је формиран Расадник са бројним садницама у циљу унапређивања

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ *Илустровани званични алманах – шематизам Зетске бановине*, 317.

⁴⁸ Ђорђе Станковић, *Државна управа у Зетској бановини за време диктатуре*, Историјски записи, година LXXXV, број 1–2, 2012, 56.

⁴⁹ Светислав Поповић, *Историјски услови и фактори развоја Даниловграда и размјештај насеља*, Брђанска земља, Артграфика, година I, бр. 1, 2023, 142.

⁵⁰ З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 17.

воћарства.⁵¹ Према подацима из овог извора, годишње је било на десетине хиљада садница. На Ждребаонику је радила земљорадничка задруга, чији је предсједник био Агица Лакић, која је била организатор ширег савјетовања када је створен Савез земљорадничких задруга Црне Горе.⁵² Поред пољопривреде, сточарство је такође било једно од фундаменталних грана привредног развитка Даниловграда у том периоду, ако узмемо у обзир плодност Бјелопавлићке равнице и богатство шумама. Претежно занимање околног становништва је земљорадња, али на примитивној основи, гдје се земљиште исцрпљује сталним обрађивањем. Даниловград се није могао развити у већи трговачки центар због близине јачих потрошачких центара, Подгорице и Никшића.⁵³

Према радовима др Бранислава Пешића, срез је имао двије здравствене станице и касније још једну у Спужу. Године 1939. у Даниловграду је отворена и прва апотека. У објекту некадашњег Дома за умоболне радио је Дом-сиротиште или Дјечији дом који се налазио на Браленовици надомак саме вароши. Здравством у срезу су руководили др Светозар Милатовић и др Милован Жуњић.⁵⁴

Друштвено-политички процеси у срезу

Политичко дјеловање у Даниловградском срезу било је обиљежено дубоким подјелама које су произашле из питања уједињења. Посљедице Божићног устанка и репресивних мјера власти осјећале су се и на локалном нивоу. Дио становништва наставио је да подржава безусловно уједињење, док је други остао привржен идеји црногорске државности и династије Петровић, о чему смо говорили у уводном дијелу рада. Двадесетих година, када се ситуација стабилизовала, политички живот у Даниловграду одвијао се кроз дјеловање централних државних структура и локалне управе из Београда. Становништво се јасно идеолошки профилисало, политички идентификовало са одређеним партијама и активно агитовало за своју политичку опцију. На тај начин истицали су се појединци, свако у својој партији, који су оставили трага не само у Даниловграду већ и у цијелој држави.

⁵¹ Исто, 15.

⁵² Исто.

⁵³ Благота Радовић, *Привредне прилике у Црној Гори између два свјетска рата*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1994, 130.

⁵⁴ Branislav Pešić, *Danilovgrad – Zdravstvo i zdravstvena kultura*, Institut za zdravlje CG, Podgorica, 2004, 68.

– *Народна радикална странка*

Народна радикална странка је једна од старијих странака из Србије која је продужила свој рад након 1918. године прилагођавајући се новом државном простору ширењем своје организације широм краљевине.⁵⁵ Тако се у Црној Гори формирала подручна јединица странке, која је већ одраније имала симпатизере. Огранак Народне радикалне странке у Даниловграду основан је 15. јануара 1921. године. Први председник Среског одбора био је Агица Лакић, потпредседници прота Срдан Поповић и учитељ Блажо Беговић, а секретари Томо Драговић и Стеван Јовановић.⁵⁶ Поред њих, члан странке је био Марко Радуловић, бивши министар из периода Књажевине Црне Горе, који је био изабран за председника главног партијског одбора за Зетску област.⁵⁷ Занимљив је податак да је 1924. године Милан Стојадиновић, председник странке, директно намјестио своје присталице у нижим страначким организацијама, па је у Даниловграду уз Агицу Лакића поставио и Станоја Беговића.⁵⁸ На тај начин Стојадиновић директно координира и контролише рад странке у Црној Гори. У једном моменту цијепања Радикалне странке, то јест одвајања присталица Љубе Јовановића у Даниловградском срезу налазио се др Светозар Милатовић.⁵⁹

– *Демократска странка*

За разлику од Народне радикалне, Демократска странка настала је након уједињења коалирањем више политичких групација и странака са ширег подручја Краљевине СХС под вођством Светозара Прибићевића, касније Љубе Давидовића.⁶⁰ На челу Демократске странке у Црној Гори налазио се, између осталих, Андрија Радовић, који је био министар у првој влади Краљевине.⁶¹ Радовић, иначе рођени Бјелопавлић, био је један од организатора саме странке у Црној Гори. Андрија Радовић, син сердара Јагоша, био је дугогодишњи министар у Књажевини/Краљевини Црној Гори, један од челника бивше Народне странке и председник Црногорског одбора за уједињење.

Прваци Демократске странке у даниловградском крају били су Саво Радуловић, Блажо Радоњић, Илија Никчевић, Марко Вековић, Смајо Ђурановић, Бошко Лакић и др Никола Шкеровић.⁶² Истицали су

⁵⁵ Шербо Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, Контеко, Бар, 2000, 53.

⁵⁶ З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 20.

⁵⁷ П. Јововић, *Црногорски политичари; портрети*, 26.

⁵⁸ Ш. Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, 93.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Исто, 163.

⁶¹ Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији 1919–1929*, Београд, 1979, 76.

⁶² З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 20.

да даниловградски огранак чврсто стоји на позицији јединства југословенских народа.

– *Републиканска странка*

Југословенска републиканска странка у Црној Гори препознатљива је била по личности Јована Ђоновића, али која није имала дужу традицију у црногорским условима.⁶³ Странка није нашла нарочитог упоришта у Даниловграду. Један од истакнутијих представника био је Видо Велашевић.⁶⁴

– *Савез земљорадника*

Активност на организовању странке земљорадника у Црној Гори отпочела је 1921. године и, за разлику од осталих странака, имали су упориште само у одређеним дјеловима земље.⁶⁵ Тако се на подручју Даниловграда организују зборови странке, као што је био 1927. године, који нам преноси *Слободна мисао*.⁶⁶ Најистакнутији представници покрета земљорадника у Даниловградском срезу били су Марко Савићевић и Јакша Брајовић.⁶⁷ Поред њих, истицао се и Михаило Брајовић. Политика странке је углавном била базирана на аграрном питању, да се спољна политика темељи на пријатељству словенских народа, а у унутрашњој политици на једну државу и Народну скупштину.

– *Федералистичка странка*

Што се тиче Црногорске федералистичке странке, битно је да кажемо да је то аутохтона политичка организација која је настала у Црној Гори. Око себе је окупљала незадовољнике начином уједињења и заговорнике црногорске независности и аутономије. Формално је конституисана 1925. године доношењем програма и статута у организацији др Секуле Дрљевића, Михаила Ивановића, Мирка Мијушковића, Душана Вучинића.⁶⁸ Углавном су се ту налазили бивши политачари пређашње црногорске краљевине који су вршили важније функције за њеног трајања. Ова странка је била без икаквог упоришта у Даниловграду.⁶⁹ Треба наравно поменути др Новицу Радовића, који је био активан функ-

⁶³ Ш. Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, 263.

⁶⁴ З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 22.

⁶⁵ Јован Ђетковић, *Земљораднички покрет у Црној Гори*, Календар-споменица „Село“, Београд, 1941, 180.

⁶⁶ *Слободна мисао*, 5. јун 1927, 2.

⁶⁷ Ј. Ђетковић, *Земљораднички покрет у Црној Гори*, 180–181.

⁶⁸ Више о томе: Димитрије – Димо Вујовић, *Црногорски федералисти 1919–1929*, ЦАНУ, Подгорица, 1981, 63–213.

⁶⁹ З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 21.

ционер Црногорске федералистичке странке и члан њеног главног одбора.⁷⁰ Иначе рођен у Мартинићима, након слома Божићног устанка као определијељени зеленаш емигрира у Италију.

– *Комунистичка партија Југославије – КПЈ*

Комунистичка партија Југославије основана је на Оснивачком конгресу у Београду априла 1919. године и представљала је прву социјалистичку радничку партију бољшевичког типа на овим просторима.⁷¹ Оснивачком конгресу у Даниловграду присуствовао је Милош Јовановић.⁷² На првом окупљању црногорских комуниста у Подгорици 4. априла 1920. године учествовала су два делегата из Даниловграда.⁷³ Већ 5. септембра 1920. године у Даниловграду је одржан збор на коме је изабрано прво среско руководство у саставу: Петар Маренић (предсједник), Душан Мандић (секретар) и Милош Мартиновић (благајник).⁷⁴ Овим је формирана прва партијска ћелија у Даниловградском срезу. Ипак, дјеловање КПЈ, како у Црној Гори, тако и у цијелој држави, забрањено је од стране власти доношењем Обзнане. Обзномом се обуставља рад свих комунистичких организација и комунистичких пропаганди.⁷⁵ Од тог момента КПЈ је дјеловала у илегалу. Један од најистакнутијих комунистичких представника даниловградског краја био је Јован Малишић, који је био једно вријеме генерални секретар КПЈ (1928–1931), након чега је нестао Стаљиновим чисткама.⁷⁶ Поред Малишића, ту су били Слободан Марушић и Алекса Павићевић, који су убијени од стране партизана у тзв. *лијежим грешкама* 1941. године.⁷⁷

У тим околностима протекли су парламентарни избори 1920. године. Изборне јединице биле су одређене у границама административног округа, односно жупанија, гдје је биран један посланик на 30.000 становника.⁷⁸ Тако је, након тих избора, Црна Гора дала 10 посланика у Народну скупштину заједничке државе, један је био из Даниловгра-

⁷⁰ Novak Adžić, *Politička suđenja u Crnoj Gori: (1920–1940)*, Crnogorski kulturni forum, Podgorica, 2012, 256–273.

⁷¹ Grupa autora, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije: kratak pregled*, Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd, 1977.

⁷² Јован Р. Бојовић, *Формирање КПЈ у Црној Гори*, Историјски записи, Титоград, бр. 2–3, 1969, 182.

⁷³ Исто, 184.

⁷⁴ З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 21.

⁷⁵ Grupa autora, *Istorija Jugoslavije*, 431.

⁷⁶ Драган Радевић, *Коминтерна*, Књижевна задруга Српског народног вијећа Црне Горе, Подгорица, 2021, 30.

⁷⁷ Будо Симоновић, *Лијеве грешке*, Јумедиа Монт, Подгорица, 2023, 81–92.

⁷⁸ Ш. Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, 435–436.

да (Андрија Радовић). У сличном ритму су протицали и остали избори, како државни, тако и избори за Обласну скупштину. Такво стање, политичких превирања и демократије, трајало је до 1929. године, када се заводи диктатура. Краљ Александар је суспендовао све демократске институције у земљи, завео диктатуру сматрајући да ће на тај начин превазићи политичку кризу, како смо навели раније. Политички живот у земљи је поновно оживио успостављањем уставног стања у земљи 1931. године.⁷⁹ Углавном се враћају старе странке са истим политичким програмом, али се појављују нови кадрови који ће задуго бити носиоци политичке активности на овим просторима. КПЈ се такође реактивира, само овај пут коалира са осталим опозиционим странкама.

Значајно за период након диктатуре за Даниловградски срез су општински избори из 1936. године. Изборна кампања у Даниловграду била је само дио уже борбе између владајуће Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ), која је у пуном политичком набоју, и опозиционих платформи, међу којима је најзнајачнија КПЈ. Представник ЈРЗ и предсједник Среског одбора за Даниловград је Михаило Бошковић.⁸⁰ Одговор опозиције у Даниловграду била је *ДЕКЛАРАЦИЈА представника Удружене опозиције и Народног фронта слободе из среза даниловградског по питању наступајућих општинских избора у вези са политичким приликама у земљи*. Декларацију су потписала 44 лица, између осталих: Алекса Павићевић, Слободан Марушић, Блажо Савићевић, Димитрије – Дика Маренић, Нико Павић, Јакша Брајович, Јоксим Радовић и остали.⁸¹

ЈРЗ је у Даниловграду претрпјела убједљив пораз у односу на листу Уједињене опозиције.⁸² Тим изборима се показало да су снаге режима у осјетној кризи, а да је табор УО значајно оснажила КПЈ. Зато управо ти општински избори представљају полазну тачку за коначан обрачун партије власти и удружене опозиције. Општински избори у Даниловграду повукли су и посљедице за поједине потписнике Декларације. Тако су сви учитељи потписници поменуте Декларације саслушавани октобра 1937. године због подршке опозицији. У Завичајном му-

⁷⁹ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam: ideje i stvarnost*, knjiga 1, Prosveta, Beograd, 1987, 315.

⁸⁰ Зоран Лакић, *Општински избори у Даниловграду 1936. године*, Историјски записи, Титоград, бр. 3–4, 1991, 100.

⁸¹ Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Фотокопија разних докумената, *Декларација представника Удружене опозиције и Народног фронта слободе из среза даниловградског по питању наступајућих општинских избора у вези са политичким приликама у земљи*, инвентарски број IIb/4a.

⁸² З.Лакић, *Општински избори у Даниловграду 1936. године*, 109.

ДЕКЛАРАЦИЈА

Преставника Удружене опозиције и Народног фронта слободе из среза даниловградског по питању наступајућих општинских избора у вези са политичким приликама у земљи.

1) Иако у обичним приликама општински избори немају изразито политички карактер, овогодишњи код нас биће проведени у знаку политичко-партијском више него икдани prije, стога што се у нашој земљи поново формира политичко-партијски живот, који је био заустављен режимом од шестог јануара 1929 год., када су биле укинуте дотадање политичке странке.

2) Политички живот у нашој земљи развија се у главном у два правца. На једној страни су нове странке пронашле из политике шестојануарских режима: „национална“, „народна“, „радикална заједница“ и друге, које су мање више све за владавину ауторитарних режима, а на другој страни су као опозиција групе бивших странака које су за владавину народну путем путне слободе и демократије. Ове опозиционе групе сматрају да наш витешки народ, који се је по њиховим преглаштва и оноких жртава борио за своју државу, да тај народ има право, умје и може да влада самим собом и својом државом, и то сам без ичјега туђерста и њу освајајућу пријидичу народне слободе и демократије.

3) Стојећи на линији ових опозиционих група потписати ће, као Акциони изборни одбор, без обзира на припадност појединој од ових група, провести заједничку акцију у престојећим општинским изборима постављајући са својим политичким пријатељима јединствене опозиционе листе у свима општинама нашег среза, на којима ће бити истакнути, на јавним скуповима за сваку општину, наши најбољи људи и поборници ове узвишене народне идеје.

4) Комунални програм ових опозиционих кандидата за рад у општинама у главном има бити овај:

а) једнака правичност и предсудетљивост према свим грађанима општине без обзира на њихову партијску припадност;

б) најмање могуће оптерећивање народа са општинским наметима;

в) покретање акције свих сиромашних општина да селу, да нагомилана и услед економске кризе и неспособности многих досадашњих општинских управа годинама не плаћена општинска дуговања и потраживања, буду интервенцијом државе регулисана уз праведан отпис и вишегодишње отплаћивање остатка дуга, без чега се не може завести уредно финансирање по овим сиромашним сеоским општинама;

г) покретање акције сеоских општина за смањивање и умерено завођење градских тржишних и других такса и трошарина које падају на терет сеоског становништва;

д) вођење сталне акције за изградњу и уредно одржавање колевских путева у нашем срезу до те мере да свако наше село са овима буде повезано;

е) помагање државне иницијативе за извођивање бјелопавлишке равнице и изградње железнице Никшић-Подгорица, и вођење сталне акције да ти радови без прекида буду извођени; и

ж) неопходно радити на групацији, за стварање већих, економски јачих и за службу народу способнијих општина, а у границама жеље већине гласача сваког појединог мјеста у нашем срезу.

5) Ради обавештавања свих наших политичких пријатеља и опозиционара у срезу и тражења њихове сарадње у овим изборима ову декларацију путем штампаног летка објављујемо и упућујемо свима гласачима среза даниловградског са апелом: да се у овим изборима не одређују по брасвенничким и другим сродничким и личним обзирима, већ нас помогну у извођењу овог слободарског и народног програма.

Ми вјерујемо у здрав демократски инстинкт и свијест гласача нашег среза и очекујемо да ће у огромном броју прелазити и преко чаша и преко обећања и залазивања противничких, ступити у ово народно коло слоге, слободе и демократије, кроз које води пут ка економском напретку и социјалној правди те правом благостању народа и државе.

ЖИВЈЕЛА НАРОДНА СЛОГА!

ЖИВЈЕЛА НАРОДНА СЛОБОДА И ДЕМОКРАТИЈА!

ЖИВЈЕЛА СОЦИЈАЛНА ПРАВДА!

Дан. Град, октобра 1936 год.

Алекса Панићевић, тежак,
Слободан Марушић, припр. срес. суд.,
Владо Дамјановић, пензионер,
Блажо Савићевић, професор,
Зарија Брајовић, учитељ,
Милутин Мартиновић, учитељ,
Спасоје Брајовић, учитељ,
Јосиф Вучковић, оштр. писар,
Митро Мартиновић, трговац,
Видо Вукковић, инвалид,
Миладин Маркуш, трговац,
Димитрије Мареновић, студент,
Панто Велишевић, тежак,
Михуљ Бошковић, тежак,
Богдан В. Бошковић, тежак,

Благоје Мартиновић, пензионер,
Нико Павић, суплент гимназије,
Блажо Радовић, професор,
Милутин Вујадиновић, учитељ,
Станко Жарић, студент,
Тиводор Ивановић, пензионер,
Драгиша Радовић, учитељ,
Јосиф Поповић, пензионер,
Саво Велишевић, студ. филозоф,
Петар Павић, тежак,
Драго Радовић, тежак,
Петар Б. Панићевић, тежак,
Јакша Брајовић, учитељ,
Радоје Ђурић, учитељ,
Јован М. Ђурић, тежак,

Живко Брајовић, учитељ,
Радислав Перовић, тежак,
Вукан Милатовић, нар. pjesnik,
Никола Јовановић, учитељ-сл. и ш.
Савић, Ђурић, тежак,
Блажо Р. Јовановић, тежак,
Радоје С. Лакић, тежак,
Рад М. Прелевић, рез. поручник,
Андрија Шкерковић, пензионер,
Павле Д. Калезић, тежак,
Муса П. Вукковић, тежак,
Богдан Радуловић, пензионер,
Јосиф Радовић, пензионер,
Ристо Радовић, пензионер.

зеју Даниловград чувају се кривични испити учитеља: Живка Брајовића, Радоја Ђуровића, Зарије Брајовића, Драгише Радовића, Спасоја Брајовића, Миладина Вујадиновића.⁸³ Из тих докумената имамо увид у њихова саслушања и одређене казне.

Након тога услиједили су парламентарни избори 1938. године, који су уједно и последњи избори у Краљевини Југославији. У Даниловградском срезу јачала је партијска организација комуниста, која је почела активно да ради са народним масама.⁸⁴ Тако је око 150 родољуба из Даниловградског среза узело учешћа на Белведерским демонстрацијама 1936. године.⁸⁵ Уочи избора поменуте године, листу кандидата Удружене опозиције за Даниловградски срез чинили су: др Никола Шкеровић (демократа), др Новица Радовић (федералиста), Павле Јововић (земљорадник) и Слободан Марушић (комуниста).⁸⁶ Организовани су зборови и скупови двију политичких опција за које се гласало и трудили су се да једни другима разбију кампању. Оно што је највише узбуђивало црногорску јавност десило се 3. децембра 1938. године на збору опозиције, на којем је дошло до сукоба демонстраната и полиције. У том сукобу су рањени Душан Ђуровић, ратар из Сретње, Пекна Ђуровић из Велета и Димитрије Шарановић из Новог Села.⁸⁷ Душан Ђуровић је подлегао повредама неколико дана касније, а срески начелник Милован Илић оптужен и смијењен са функције.⁸⁸ У овом извору се наводи да је Илић, срески начелник, лично пуцао на масу народа и да је он ранио поменуте демонстранте. Демонстрације су угушене уз помоћ жандармерије, а избори су одржани 11. децембра исте године. На изборима је побједу однијела опозиција, тј. владајућа ЈРЗ је поражена и Милан Стојадиновић је морао да поднесе оставку.⁸⁹ Демонстрације у Даниловграду нису ништа друго но наставак Белведерских демонстрација и отвореног незадовољства владајућим режимом, које су имале и крвав епилог. Народне масе све више попримају карактер демонстрација и на тај начин Даниловградски срез дочекаће почетак Другог свјетског рата и капитулацију Југославије.

⁸³ Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Фотокопија разних докумената, *Фотокопије докумената о побуни учитеља среза даниловградског из 1936. године*, инвентарски број IIb/2.

⁸⁴ Зоран Лакић, *Децембарске демонстрације у Даниловграду 1938. године*, Историјски записи, бр. 3, 1960, 642.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ Исто, 646.

⁸⁷ Исто, 646, 647.

⁸⁸ Исто, 649.

⁸⁹ Grupa autora, *Istorija Jugoslavije*, 441.

Остале прилике у срезу

Културно-умјетничка дјелатност Даниловградског среза била је испред реалних могућности. Постојало је културно-умјетничко друштво „Јединство“, а убрзо након њега оснива се и друштво „Просвјета“ као и „Зора“ у Спужу.⁹⁰ Наведене активности помагале су развоју опште културе становника овога краја. Упоредо са поменутим дјелатностима, развијају се и спрот и спортске активности. У том периоду оснивају се фудбалски клубови, на првом мјесту Радничко-спортски клуб РСК „Слога“, након тога „Змај“, па све до тога да се фудбал играо по околним селима и били оснивани сеоски клубови.⁹¹ Године 1926. оснива се Аеро-клуб „Наша крила“, затим Ловачко друштво, а у Косовом Лугу се оснива Сеоска стрељачка дружина „Бијели Павле“.⁹² Можемо да примјетимо да се у Даниловградском срезу у назначеном периоду развијала, у скромним условима, како културно-умјетничка, тако и спортска активност и помагала развоју културног и друштвеног живота заједнице.

У Даниловграду је 11. фебруара 1926. године изашао лист „Брђанин“, који је било гласило Радикалне странке. Изашао је само један број часописа, а његов оснивач и власник био је др Илија Бошковић, који је био срески љекар.⁹³

Још једна значајна ствар за тај период јесте посјета краља Александра Карађорђевића Црној Гори 1925. године. У оквиру званичне посјете краљ је посјетио Даниловград и том приликом је уприличен свечани дочек у граду.⁹⁴ Краља је поздравио пред присутним народом председник даниловградске општине Бошко Велашевић. Краљ је том приликом посјетио и манастир Острог и продужио свој пут ка Цетињу. У граду је боравио и Милан Стојадиновић, председник краљевске владе, што видимо из његових мемоара у којима афирмативно пише о Агици Лакићу и Станоју Беговићу.⁹⁵

⁹⁰ З. Лакић, *Даниловград кроз историју*, 18.

⁹¹ Здравко Гавриловић, *Развој спорта у Бјелопавлићима*, Брђанска земља, Артграфика, Подгорица, година I бр.1, 2023, 150–151.

⁹² Исто.

⁹³ В. Пешић, *Даниловград – Здравство и здравствена кultura*, 57.

⁹⁴ Више о томе: Јован П. Поповић, *Краљ Александар у Црној Гори 1925. године*, Народно дело, Београд, 2003.

⁹⁵ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1970, 193.

Сл. 4. Краљ Александар Карађорђевић у Даниловграду 1925. године

Даниловград у међуратном периоду, упркос ограниченим могућностима, као најмањи срез у Зетској области/бановини, дао је свој допринос обликовању нове југословенске државе. Ако узмемо у обзир чињеницу да је у Даниловграду радила Учитељска школа у једном периоду, као и гимназија, онда можемо рећи да је дао немали допринос у просвјетном и културном смислу. Што је свакако велика ствар за саму државу, а не мали срез. Иако није доживио индустријски развој упркос природном богатству, постављени су темељи за даљи развитак. Политички живот у срезу био је обиљежен централизираном влашћу и ограниченим утицајем локалног становништва на доношење одлука. Државна политика се спроводила кроз среске и општинске органе, док су политичке странке и јавни скупови имали ограничен домет. Иако је планиран за пријестони град још у доба Књажевине Црне Горе, Даниловград је задржао само улогу локалног административног центра. У цјелини Даниловградски срез у том периоду карактерише ограничена аутономија, снажан утицај централне власти и постепено прилагођавање новим државним оквирима. Овај период поставио је основе за касније друштвено-политичке промјене и подјеле које ће се одразити тек у Другом свјетском рату.

Литература

Необјављени извори:

Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Стара оригинална документа, *Аутобиографија Агице Лакића*, инвентарски број Па/7.

Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Стара оригинална документа, *Прилози Вуксана Минића, свеска Брајовићи и Туриочани у ратовима 1796–1945*, инвентарски број Па/18, 1967.

Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Фотокопија разних докумената, *Декларација представника Удружене опозиције и Народного фронта слободе из среза даниловградског по питању наступајућих општинских избора у вези са политичким приликама у земљи*, инвентарски број Пб/4а.

Завичајни музеј Даниловград, Историјска збирка, Подзбирка Фотокопија разних докумената, *Фотокопије докумената о побуни учитеља среза даниловградског из 1936. године*, инвентарски број Пб/2.

Штампа:

Црна Гора, 1922.

Слободна мисао, 1927, 1930.

Посебна издања и чланци:

Andrijašević, Živko. *Istorija crnogorske državnosti*, CANU, Podgorica, 2022.

Andrijašević, Živko; Rastoder, Šerbo. *Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003*, Centar za iseljenike, Podgorica, 2006.

Adžić, Novak. *Borci za nezavisnu Crnu Goru 1918–1941*, IVPE, Cetinje, 2008.

Adžić, Novak. *Politički sudski proces na Cetinju 1925. godine protiv crnogorskih rodoljuba*, Matica crnogorska, Cetinje, br. 103, 2025.

Adžić, Novak. *Politička suđenja u Crnoj Gori: (1920–1940)*, Crnogorski kulturni forum, Podgorica, 2012.

Бабовић-Распоповић, Сенка. *Формирање Зетске бановине и социјално економски услови за увођење југословенске идеологије у њен унутрашњи живот*, Историјски записи, година LXXIV, број 1–2, 2001.

Бојовић, Јован Р. *Подгоричка скупштина 1918; документа*, Дечије новине, Београд, 1989.

Бојовић, Јован Р. *Формирање КПЈ у Црној Гори*, Историјски записи, Титоград, бр. 2–3, 1969.

Вујовић, Димитрије Димо. *Уједињење Црне Горе и Србије*, Историјски институт Народне Републике Црне Горе, Цетиње, 1962.

Вујовић, Димитрије Димо. *Црногорски федералисти 1919–1929*, ЦАНУ, Подгорица, 1981.

Гавриловић, Здравко. *Развој спорта у Бјелопавлићима*, Брђанска земља, Артграфика, Подгорица, година I бр.1, 2023.

Глигоријевић, Бранислав. *Парламент и политичке странке у Југославији 1919–1929*, Београд, 1979.

Група аутора. *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1972.

Група аутора, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije: kratak pregled*, Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd, 1977.

Istorijski leksikon Crne Gore, knjiga 4, Vijesti, Podgorica, 2006.

Илустровани званични алманах – шематизам Зетске бановине, Државна штампарија, Сарајево, 1931.

Јовановић, Јагош. *Историја Црне Горе*, ЦИД, Подгорица, 1998, 428.

Јововић, Пантелија. *Црногорски политичари; портрети*, Штампарија „Време“ а.д., Београд, 1924.

Lakić, Zoran. *Učiteljska škola u Danilovgradu 1919–1929*, CANU, Podgorica, 2018.

Лакић, Зоран. *Даниловград кроз историју*, Октоих, Подгорица, 2011.

Лакић, Зоран. *Општински избори у Даниловграду 1936. године*, Историски записи, Титоград, бр 3–4, 1991.

Лакић, Зоран. *Децембарске демонстрације у Даниловграду 1938. године*, Историски записи, бр 3, 1960.

Маркуш, Јован Б. *Народна странка у Књажевци и Краљевци Црној Гори 1906–1918*, Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње, 2005.

Пајовић, Радоје. *Контрареволуција у Црној Гори; четнички и федералистички покрет 1941–1945*, Савез и удружење бораца НОР-а и антифашиста Црне Горе, Подгорица, 2023.

Perović, Momčilo. *Školovanje Crnogoraca u inostranstvu: 1848–1918*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2000.

Перовић, Љубомир. *Даниловградске школе данас и давно*, Девети децембар, бр. 1, 1969.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knjiga prva, Nolit, Beograd, 1988.

Petranović, Branko; Zečević, Momčilo. *Jugoslovenski federalizam: ideje i stvarnost*, knjiga 1, Prosveta, Beograd, 1987.

Pešić, Branislav. *Danilovgrad – Zdravstvo i zdravstvena kultura*, Institut za zdravlje CG, Podgorica, 2004.

Поповић, Светислав. *Даниловград, архитектоника, симболика простора*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2011.

Поповић, Светислав. *Историјски услови и фактори развоја Даниловграда и размјештај насеља*, Брђанска земља, Артграфика, година I, бр.1, 2023.

Поповић, Јован П. *Краљ Александар у Црној Гори 1925. године*, Народно дело, Београд, 2003.

Радевић, Драган. *Коминтерна, Књижевна задруга Српског народног вијећа Црне Горе*, Подгорица, 2021.

Rastoder, Šerbo. *Crna Gora u egzilu*, knjiga 1, Istorijski insitut Crne Gore, Podgorica, 2004.

Rastoder, Šerbo. *Skrivena strana istorije*, Tom III, Charlie & son company, Bar, 1997.

Растодер, Шербо. *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, Контеко, Бар, 2000.

Радовић, Благота. *Привредне прилике у Црној Гори између два свјетска рата*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1994.

Симоновић, Будо. *Лијеве грешке*, Јумедиа Монт, Подгорица, 2023.

Stojadinović, Milan M. *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1970.

Стаматовић, Александар. *Положај официра, подофицира, барјактара и перјаника Краљевине Црне Горе између два свјетска рата*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1995.

Станковић, Ђорђе. *Државна управа у Зетској бановини за време диктатуре*, Историјски записи, година LXXXV, број 1–2, 2012.

Ћетковић, Јован. *Земљораднички покрет у Црној Гори*, Календар-споменица „Село“, Београд, 1941.

Уредба о подели земље на области, Државна штампарија Краљевине СХС, Београд, 1922.

Шуковић, Мијат. *Подгоричка скупштина 1918*, Друштво за очување баштине, Подгорица, 2004.

Nikola BABIĆ

DANILOVGRAD IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1941)

Summary

In the interwar period (1918–1941), Danilovgrad was a small but important center in the central part of Montenegro (the then Zeta region, i.e. Banovina), within the new Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later the Kingdom of Yugoslavia. In that period, the city went through numerous changes, both socio-political and economic. Danilovgrad became the seat of the district of the same name with ten administrative municipalities, which formed the administrative part of the newly formed Kingdom. After the unification in 1918, Danilovgrad, like most of Montenegro, experienced political instability due to the resistance to the abolition of Montenegrin statehood and joining Serbia. This resistance was particularly manifested through the Christmas Uprising of 1919, the echoes of which affected Danilovgrad and the surrounding towns. We touched on the struggle between the opposing sides, especially through the memoirs of Commander Agica Lakić.

During the twenties and thirties, there was a gradual calming down of political tensions. The city remained predominantly agrarian, with an economy based on agriculture, crafts and trade. The infrastructure developed slowly, but basic

public institutions were built - schools, municipal buildings and roads that connected Danilovgrad with Nikšić and Podgorica, which strengthened traffic and the exchange of goods. The Teachers' School that worked in Danilovgrad in the period from 1919 to 1929 is particularly important. In a social sense, the interwar period also marks the strengthening of civic awareness and cultural life. Reading rooms, cultural societies and sports organizations were opened, which contributed to modernization and local development. The Danilovgrad county has developed a lively political awareness both at the local and state level, which we have covered in the paper. Before the very beginning of the Second World War, Danilovgrad, like the rest of the Zeta Banovina, was under the influence of political turmoil and economic difficulties that affected the entire Kingdom of Yugoslavia.